

УДК 343.125:343.137.5

ПЕРЕВИХОВАННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПРАВОПОРУШНИКА ЧЕРЕЗ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

Оксана СІВАК,

ад'юнкта кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

SUMMARY

The article is dedicated to implement the function of education and rehabilitation of juvenile offenders by applying the preventive measures such as detention. Some theoretical issues have been considered according to the concerning peculiarities of detention to minors suspected using the modern conditions of formation of Ukrainian legislation, that is due to socio-psychological characteristics of individuals and the need to ensure the realization of their rights and protection of legal interests. The shortcomings of the criminal procedure of legislation have been identified and analyzed regarding the preventive measures such as detention to minors, and the solutions have been proposed.

Key words: criminal proceedings, precautions, detention, juvenile offenders, rehabilitation.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена реалізації функції виховання та перевиховання неповнолітніх правопорушників через застосування до них запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Розглянуто окремі теоретичні питання щодо особливостей застосування тримання під вартою до неповнолітніх підозрюваних у сучасних умовах становлення українського законодавства, що зумовлено соціально-психологічними характеристиками цих осіб і необхідністю забезпечити реалізацію їхніх прав і захист законних інтересів. Виявлено та проаналізовано недоліки норм кримінального процесуального законодавства щодо запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до неповнолітніх та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: кримінальне провадження, запобіжні заходи, тримання під вартою, неповнолітні правопорушники, перевиховання.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день сучасна Україна перебуває на шляху суттєвих демократичних перетворень. Політичні, економічні, соціальні та правові реформи, що проводяться в нашому суспільстві, безпосередньо стосуються усіх верств населення, зокрема й неповнолітніх, які складають чверть населення країни. Важливим атрибутом демократизації українського соціуму виступає вдосконалення підходів до вивчення проблем, призначення та виконання заходів кримінально-правового характеру, зокрема стосовно неповнолітніх. Адже злочинність неповнолітніх завжди викликала підвищену увагу, оскільки порушення ними кримінального закону свідчить про існуючі недоліки виховання, відсутність умов для включення молоді в нормальну життєдіяльність суспільства.

Саме тому проблема запобігання злочинності, вжиття заходів стабілізації і скорочення кримінальних правопорушень, які вчиняють неповнолітні, є завданням відповідальним і на його виконання спрямовані зусилля усіх державних органів [1, с. 406].

Як свідчать сучасні дослідження, неповнолітні є вразливими до негативних впливів, що часто призводить до психологічних травм, оскільки у них ще не сформовані особистісні якості, які б їх стримували від необдуманих вчинків. Найчастіше вони вчиняють злочини проти власності (крадіжки, грабежі та ін.), а також часто являються учасниками хуліганських дій. Тому більш ефективним критерієм вирішення поставленої проблеми є не лише посилений виховний вплив з боку батьків (опікунів, піклувальників), а й правильне застосування запобіжних заходів під час розслідування кримінального правопорушення, вчиненого неповнолітніми. На цьому етапі ми

розглянемо саме специфіку та ефективність застосування найсуворішого запобіжного заходу – тримання під вартою у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх (ст. 183, ч. 2 ст. 492 КПК України).

Питання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою було і залишається актуальним як для широкого кола науковців, так і для практичних працівників. Проблематика та актуальність його застосування були предметом численних наукових досліджень. Вони висвітлювалися в роботах українських та російських вчених, зокрема таких, як: Ю.П. Аленіна, Т.В. Варфоломеевої, І.М. Гуткіна, Л.М. Давиденка, В.А. Давидова, В.С. Зеленецького, З.З. Зінатуліна, О.В. Кондратьєва, Ф.М. Кудіна, Ю.Д. Лівшиця, В.Т. Малярєнка, В.О. Михайлова, В.Т. Нора, І.Л. Петрухіна, П.П. Пилипчука, С.М. Стахівського, І.Л. Трунова, Л.К. Трунової, О.Г. Шило, М.Є. Шумила та ін. Очевидно, що спільні зусилля вчених призвели до поглиблення теоретичних уявлень з названої проблеми, розширили сферу впливу юридичної науки на правотворчу та правозастосовну діяльність нашої держави. Проблемні питання щодо застосування тримання під вартою до неповнолітніх правопорушників розглядали у своїх наукових працях Є.М. Гідулянова, І. Макаренко, Г.С. Омельченко, С.В. Пастушенко, Г.В. Попов, О.Ю. Хахуцяк та ін. Однак більшість із досліджень були проведені до прийняття Верховною Радою України нового КПК України і, відповідно, не містять конкретного аналізу процесуальних особливостей застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за новим кримінальним процесуальним законодавством. Що ж стосується питань та проблем застосування даного запобіжного заходу щодо неповнолітніх, його ефективності та реалізації функції перевиховання правопорушника в умовах нового КПК

України, то вони теоретично належно та конкретно не розглядалися, що й спричинило необхідність самостійного дослідження.

Метою статті є визначення функції перевиховання неповнолітнього правопорушника через застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в аспекті практики його застосування щодо неповнолітніх.

Виклад основного матеріалу. Однією з умов приєднання України до Ради Європи було зобов'язання щодо прийняття нового Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК), який гарантуватиме кримінальне судочинство, що ґрунтується, перш за все, на забезпеченні неухильного дотримання прав особи в процесі діяльності органів досудового розслідування та судів відповідно до вимог Конституції України та міжнародних договорів щодо прав людини, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з урахуванням її тлумачення Європейським судом з прав людини.

Відповідно до ст. 3 Конституції України серед усіх категорій осіб, чиї права і свободи зобов'язалася утверджувати і забезпечувати наша держава, слід виділяти окрему групу – неповнолітніх, яким органи законодавчої та виконавчої влади повинні приділяти особливу увагу в плані виховного процесу. На виконання міжнародних нормативно-правових актів, а також Закону України «Про охорону дитинства», у ч. 2 ст. 484 КПК України [2, с. 376] передбачено, що під час кримінального провадження щодо неповнолітнього слідчий, прокурор, слідчий суддя та всі інші учасники, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснити процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього і відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати усіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

У юридичній літературі часто зазначається, що основною метою застосування до неповнолітнього правопорушника запобіжного заходу є його виправлення та перевиховання. Звичайно, перевиховання та виправлення неповнолітніх у місцях позбавлення волі (СІЗО, ІТТ) має певну специфіку порівняно з такою ж метою покарання дорослих злочинців. Неповнолітнім, які вчинили злочин, у місцях позбавлення волі необхідно створювати всі умови для підвищення їх рівня освіти, що також слід вміло поєднувати з науково обґрунтованою системою інших виховних заходів. Ні для кого не секрет, що процес виховання сам по собі є складним завданням, а тим більше, якщо це стосується виховання та перевиховання неповнолітніх злочинців у місцях позбавлення волі.

Виникає необхідність для створення нового підходу при застосуванні запобіжних заходів до неповнолітніх правопорушників, яка б передбачала в першу і основну чергу перевиховання неповнолітніх злочинців та їх виправлення, тобто виховний процес. Виховний процес – це органічне поєднання виховної, соціальної і психологічної роботи, яка впливає на духовний і фізичний розвиток неповнолітнього підозрюваного, корегує його поведінку з метою досягнення позитивних змін особистості, зниження психотравмуючого впливу умов ізоляції, допомагає у вирішенні соціальних проблем, сприяє поновленню і розвитку соціально корисних зв'язків, підготовці до життя після звільнення та відбування основного покарання.

Правильним, на нашу думку, є бачення Х.В. Бопхоева [3, с. 11] про те, що в правовій державі примус не є самоціллю або основним засобом впливу на неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених, а застосовується як крайній захід, до якого влада вдається з метою запобігання ще більшої шкоди, яка може бути заподіяна, якщо відмовитися від застосування примусу до неповнолітнього правопорушника, і виступає не карою, а засобом соціальної корекції поведінки неповнолітніх. У цьому плані ніхто не виключає такий запобіжний захід, як тримання під вартою у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх правопорушників і це є, на нашу думку, дійсно правильним та доцільним, оскільки такий запобіжний захід теж виконує функцію коригування поведінки. Але питання полягає в наступному: чи дійсно неповнолітні в разі застосування щодо них тримання під вартою як запобіжного заходу у кримінальному провадженні перевиховуються, аналізують значення своїх неправомірних дій і роблять для себе висновки про зміну своєї поведінки до суспільно правильної та правомірної. Чи навпаки, установи позбавлення волі (СІЗО, ІТТ) перетворюють неповнолітніх правопорушників у рецидивістів, що продовжують свою злочинну діяльність, яка з часом стає системною та серійною, не бажаною перевиховуватися та змінювати спосіб свого життя.

Так, норма ч. 2 ст. 492 КПК України містить положення про те, що тримання під вартою може бути застосоване як запобіжний захід лише до тих неповнолітніх, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні тяжких чи особливо тяжких злочинів і за умови, що слідчий, прокурор доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу обставини є *достатніми* для переконання, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не може запобігти доведеним під час розгляду ризику чи ризикам (ч. 3 ст. 176 КПК України) [2, с. 390].

При тлумаченні цієї норми виникає питання, що ж означає «*обставини, які є достатніми*», адже їхній перелік у КПК України законодавець не зазначив і залишив чи то на розсуд слідчого, чи прокурора, а можливо й слідчого судді. У нормах КПК України 1960 року, а саме у ст. 434 КПК [4, с. 168] про застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту неповнолітнього мало право на існування поняття «виняткового випадку», пояснення якого законодавцем теж не визначалося. Проте після прийняття нового КПК України законодавець, зробивши аналіз усіх проблемних питань, що стосувалися запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, все ж таки у ч. 2 ст. 183 КПК [5, с. 468] чітко зазначив, що запобіжний захід у вигляді тримання під вартою не може бути застосований, окрім як при наявності тих чи інших обставин, які визначені у 6-ти підпунктах цієї статті. Проте це все стосується виключно дорослих підозрюваних, обвинувачених. Невизначеність стосовно неповнолітніх правопорушників призводить до різного роду роз'яснення «*виняткових випадків*» чи/або «*обставин, які є достатніми*», наявність яких буде підставою для застосування тримання під вартою до неповнолітніх правопорушників.

Звернемо увагу на дефініції понять «*достатній*» та «*винятковий*». *Достатній* – який задовольняє що-небудь або відповідає яким-небудь потребам; обґрунтований належною мірою, переконливий [6, с. 243], а *винятковий* – 1) який становить виняток серед загальних правил; 2) такий, який нечасто трапляється, особливий, надзвичайний [6, с. 103]. Тож як бачимо, відповідно до тлумачного слов-

ника ці поняття є різними та не дублюються. На нашу думку, доцільно було б повернути у конструкцію диспозиції ст. 492 КПК України поняття «виняткові випадки» та закріпити їх перелік в окремій нормі нині чинного КПК України щодо неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених. Оскільки згідно з нормами КПК про застосування тримання під вартою щодо неповнолітніх перелік виняткових випадків обмежується лише поняттям про вчинення ними тяжких та особливо тяжких злочинів, то, на нашу думку, до цього переліку слід віднести:

- повторність вчинення умисного злочину;
- наявність конкретних та неспростованих даних, що свідчать про можливість протиправної поведінки, спрямованої на перешкодження встановленню істини у кримінальному провадженні (потрібно, щоб їх обґрунтування надав Верховний Суд України у своїй окремій постанові);
- наявність конкретних даних, що неповнолітній підозрюваний порушує умови, передбачені обранням щодо нього запобіжним заходом, не пов'язаним із позбавленням волі;
- продовження ним (або у складі групи) злочинної діяльності, незалежно від тяжкості вчиненого злочину.

Суттєвим кроком на шляху становлення демократичних засад кримінального судочинства в Україні стало закріплення на законодавчому рівні нового, наближеного до міжнародних стандартів, порядку обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та продовження його строків. Враховуючи, що він суттєво обмежує конституційне право кожного на свободу та особисту недоторканність, актуальною є проблема обмеження його застосування виключно випадками, коли іншими запобіжними заходами досягнути завдань кримінального судочинства взагалі неможливо. Вбачається, що вона може бути вирішена як шляхом удосконалення чинного правового механізму застосування даного запобіжного заходу, так і коригуванням з цією метою сучасної правозастосовної практики.

Слід погодитися із думкою А.М. Попова [7, с. 13], що будучи одним із запобіжних заходів, тримання під вартою несе на собі функціональне навантаження подвійного характеру. З одного боку, воно виконує превентивну роль, тобто перешкоджає здійсненню обвинуваченим незаконної діяльності в ході розслідування, розгляду справи в суді, а також для забезпечення виконання вироку, а з іншого боку, носить забезпечувальний характер, тобто покликане гарантувати нормальну, відповідну завданням кримінального судочинства, кримінально-процесуальну діяльність.

Значна частина науковців говорить про те, що позитивним здобутком нового КПК є те, що тримання під вартою може застосовуватися до неповнолітніх лише у разі, якщо він підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину. У такому випадку вважаємо за доцільне навести свої приклади практичного застосування запобіжних заходів до неповнолітніх, роблячи основний акцент на гуманізації норм нині чинного КПК.

75% опитуваних нами слідчих органів внутрішніх справ вважають запобіжний захід у вигляді тримання під вартою найбільш ефективним та дієвим запобіжним заходом щодо неповнолітніх, а пояснюють це тим, що лише після застосування цього запобіжного заходу неповнолітній правопорушник починає розуміти сутність вчиненого ним злочинного діяння та покарання, що в подальшому стає вагомим підставою для припинення здійснення кри-

мінальних правопорушень через страх потрапити в місця позбавлення волі знову.

Згідно із ч. 2 ст. 492 КПК України тримання під вартою може застосовуватися до неповнолітнього *лише* у разі, якщо він підозрюється чи обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, зазначеним у ст. 177 КПК України. Згідно з Кримінальним кодексом України [8, с. 9] «тяжким злочином» є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше десяти років, а «особливо тяжким» – злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі (ч. 4 і ч. 5 ст. 12 КК України). При цьому слід мати на увазі положення ч. 3 ст. 102 КК України [8, с. 50], за якою покарання у виді позбавлення волі призначається неповнолітньому: за тяжкий злочин – на строк не більше семи років; за особливо тяжкий злочин – на строк не більше десяти років; за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини, – на строк до п'ятнадцяти років.

Враховуючи це, вважаємо за доцільне зауважити той факт, беручи до уваги комплекс особистісних та психологічних особливостей неповнолітніх, що вони (неповнолітні) є не досить обізнаними, вони, так би мовити, тільки розпочали свій злочинний шлях, а тому не кожному із неповнолітніх під силу вчинити тяжкий чи особливо тяжкий злочин. Адже вчинюючи злочини цієї категорії, дорослі злочинці, у більшості випадків, ведуть довготривалу та масштабну підготовку, складають плани, підшукують засоби, вербують осіб, встановлюють необхідну інформацію тощо. Тобто для цього потрібно володіти певними навичками, мати дорослих підбурювачів або ж осіб, які надають консультації та поради з даної категорії кримінальних проваджень. Тож самостійно неповнолітній, звичайно, здатний вчинити кримінальне правопорушення, але здебільшого вони невеликої або середньої тяжкості. Проте стається, що великої суспільної шкоди, вчиняючи злочин середньої чи невеликої тяжкості, вони не завдають і в такому разі можна застосувати альтернативний та більш м'який запобіжний захід, наприклад, особисте зобов'язання, але є така категорія неповнолітніх, які також вчиняють злочин середньої чи невеликої тяжкості, але не один раз, а декілька поспіль, і це їх не зупиняє.

Наведемо приклад. Згідно з вироком суду у Справі № 161/15927/13-к Провадження № 1-кп/161/575/13 від 11.12.2013 р. [9] було ухвалено: 1) неповнолітній обвинувачений З., 26.05.2013 р., близько 18 год., знаходячись у під'їзді будинку № 5, що по вул. Т. у м. Л., шляхом вільного доступу із підвального приміщення, вхід до якого є вільним, діючи з корисливих мотивів та керуючись метою таємного викрадення чужого майна, таємно викрав велосипед типу «ВМХ» марки «Флай Монтана», чим завдав потерпілому К. матеріальної шкоди на загальну суму 1 050 грн.

2) Крім цього, неповнолітній обвинувачений З., повторно, 20.06.2013 р. близько 01 год., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, знаходячись на зупинці громадського транспорту, що по вул. В. у м. Л., діючи умисно, з корисливих мотивів та керуючись метою відкритого викрадення чужого майна, без застосування насильства, шляхом ривка, відкрито викрав належний потерпілому С. мобільний телефон марки «Флай – 230» імей якого 868 158 XXX XXX XXX вартістю 400 грн., у якому знаходились: дві сім карти оператора стільникового зв'язку «МТС»: з абонентським

номером 095-XXX-XX-XX, вартість якої становить 10 грн., на рахунку якої знаходились грошові кошти у сумі 40 грн., та з абонентським номером 066-XXX-XX-XX, на рахунку якої грошові кошти були відсутні та яка матеріальної цінності для потерпілого не становить; карта пам'яті ємкістю 2 Гб, вартість якої становить 70 грн., який потерпілий С. тримав у руці, чим завдав останньому матеріальної шкоди на загальну суму 520 грн.

3) Крім цього, він же, повторно, за попередньою змовою з неповнолітнім К. та малолітнім Ж., який на той час не досяг віку, з якого настає кримінальна відповідальність, 21.06.2013 р. близько 03 год., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, керуючись метою таємного викрадення чужого майна, знаходячись поблизу ЖКП № X, будівля якого розташована за адресою: м. Л., вул. В., 39в, із салону автомобіля марки «Рено 19» державний номерний знак XXX-XX ВО таємно викрали належні потерпілому Ж. речі, чим завдали йому матеріальної шкоди на загальну суму 1 301 грн. 25 коп.

4) Вони ж, повторно, за попередньою змовою між собою, 21.06.2013 р. близько 04 год., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, керуючись метою таємного викрадення чужого майна, знаходячись у дворі будинку № 51 по вул. В. у м. Л., застосувавши знайдений камінь, яким неповнолітній К. розбив скло передніх лівих дверей автомобіля марки «Даймлер-бенц», номерний знак якого XXX-XX PE, та просунувши крізь розбите скло свою руку в салон транспортного засобу, відчинив вказані двері у той момент, як малолітній Ж. спостерігав за тим, щоб їх протиправні дії не були викриті, а у разі наближення сторонніх осіб мав про це повідомити неповнолітніх З. та К., щоб не бути спійманими та мати можливість довести свій злочинний намір до кінця. Після чого через відчинені неповнолітнім К. двері неповнолітній З. проник у салон автомобіля, звідки викрав речі потерпілого В., чим завдали останньому матеріальної шкоди на загальну суму 489 грн.

Під час досудового розслідування за цим кримінальним провадженням щодо вищевказаних неповнолітніх до кожного із них було застосовано запобіжні заходи. Спочатку це було особисте зобов'язання, потім особиста порука, натомість домашній арешт і наприкінці, коли жоден із застосованих запобіжних заходів не виявився вдалим, тому що обов'язки, які були покладені на неповнолітніх вище переліченими запобіжними заходами, свідомо не виконувалися та ігнорувалися, електронні засоби контролю знімалися з тіла і неповнолітні покидали місця свого проживання та продовжували вчиняти кримінальні правопорушення, до них було застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Під час застосування неізоляційних запобіжних заходів до неповнолітніх вони не відвідували навчальні заклади, щодня вживали алкогольні напої та продовжували вчиняти ряд корисливих злочинів середньої тяжкості. Ось тут виникає питання: чи ефективними є альтернативні триманням під вартою запобіжні заходи і чи можна в таких випадках застосувати тримання під вартою, коли норма ст. 492 КПК України [10, с. 258] вказує на те, що застосування тримання під вартою до неповнолітнього лише у разі, якщо він підозрюється у вчиненні тяжкого чи особливого тяжкого злочину. Ми вважаємо, що в таких випадках альтернативні запобіжні заходи є неефективними і тому законодавцю необхідно доповнити кримінальний процесуальний закон нормою про виняткові випадки щодо застосування тримання під вартою до неповнолітніх. Адже коли неповнолітні, розуміючи свої вчинки, а також і чіт-

ко розуміючи той факт, що вони являються спеціальними суб'єктами і під варту їх навряд чи візьмуть, продовжують свою анти суспільну, антиморальну, а головне – злочинну поведінку.

Чомусь законодавець «б'ється» застосовувати до неповнолітніх правопорушників запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Провідні науковці в один голос говорять про те, що недоцільно застосовувати тримання під вартою та обмежуються альтернативними заходами примусу, які передбаченні кримінальним процесуальним законодавством. О. Мироненко [11, с. 92] взагалі говорить про те, що такий запобіжний захід, як тримання під вартою дуже негативно впливає на підозрюваних, обвинувачених і тому він повинен застосовуватися лише у виключних випадках.

Усі говорять про гуманізацію норм КПК, про захист прав та свобод підозрюваних, обвинувачених, зберігання їх соціальних зв'язків та гарантування дотримання принципу забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, особливо коли це стосується неповнолітніх (ст. 29 КУ, ст. 12 КПК). Таким чином виходить, що державні органи і сама держава під час кримінального провадження в першу чергу повинна захищати і дбати про підозрюваного, обвинуваченого, щоб він міг вільно користуватися своїми правами та почував себе «комфортно». Невже це повинно являтися основою демократичної, правової, розвиненої держави? Нас усіх з дитинства навчають тому, що зі злом потрібно боротися, що негатив потрібно знищувати, але ми самі своїми ж руками продовжуємо зміцнювати злочинність, тобто ми робимо відповідні комфортні умови для розповсюдження так званої «бактерії», яка розмножується та починає заражати здорові ділянки. Особа вчинила суспільно небезпечне діяння, при чому зробила це свідомо, не покаялася, не зробила ніяких висновків, не попросила вибачення, прекрасно розуміючи той факт, що йому це все минеться, бо він дитина. А можливо, це найжорстокіші злочинці, які відчувши усі прояви лібералізму нашого законодавства, продовжують свою, вже професійну, діяльність, тим самим роблячи більші ставки та вдосконалюючи свою майстерність. Ми не говоримо про те, що саме тримання під вартою нам допоможе перевиховати неповнолітніх злочинців, але принаймні зробить свій якісний вклад у їх виховання.

Ми так зайняті «турботою» про підозрюваного, обвинуваченого, що зовсім забуваємо та втрачаємо контакт зі ще одним із найважливіших суб'єктів кримінального провадження – потерпілим. Законом не регламентована участь потерпілого при вирішенні питання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого. Між тим за розширення прав цього учасника кримінального процесу неодноразово висловлювалися деякі вчені-процесуалісти, які цілком справедливо посилалися на те, що розвиток законодавства у такому напрямку зумовлений принципами змагальності й рівноправності сторін у кримінальному судочинстві, доступу потерпілого до правосуддя [12, с. 30].

Потерпілий має бути обов'язковим учасником судового засідання при розгляді питання про обрання до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, якщо це стосується фактів, на підставі яких обирається запобіжний захід. І це в жодному випадку не повинно залежати від того, відносно кого обирається запобіжний захід: чи то дорослий, чи неповнолітній підозрюваний, обвинувачений. При цьому участь потерпілого може мати прояв у доказуванні факту реальності загрози його життю, здоров'ю

тощо, яка надходить від підозрюваного, обвинуваченого [13, с. 192–193]. Тобто слідчий суддя під час застосування запобіжного заходу повинен враховувати думку потерпілого та отримати його об'єктивні та ґрунтовні пояснення.

Висновки. Роблячи узагальнений висновок нашої статті, хочемо наголосити на тому, що з прийняттям нового КПК України процес кримінального судочинства щодо неповнолітніх набув більш гуманістичних рис, що полягає в ряді особливостей використання учасниками кримінального провадження наданих їм прав та процесуальних обмежень під час проведення процесуальних дій та врахування європейської практики розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми.

Проте норми кримінального процесуального закону, що регулюють застосування запобіжних заходів, а саме застосування тримання під вартою до неповнолітніх правопорушників, не є досконалими та потребують значних наукових досліджень.

Не потрібно забувати про те, що головним завданням кримінального судочинства щодо неповнолітніх є їх перевиховання і в цьому випадку потрібно розглядати застосування запобіжного заходу не як примус, а як спосіб попередження майбутніх кримінальних правопорушень та спосіб виховного впливу на свідомість та поведінку неповнолітнього правопорушника.

Ще в минулому столітті А.М. Ларін [14, с. 24] зауважив, що метою застосування запобіжних заходів до неповнолітніх є забезпечення нормального ходу кримінального судочинства, попередження та усунення реальних та можливих перешкод з боку підозрюваного (обвинуваченого) щодо здійснення цього судочинства, забезпечення участі підозрюваного (обвинуваченого) в процесуальних діях, в яких така участь необхідна, і якнайшвидшого прибуття його до місця їх проведення, недопущення вчинення підозрюваним (обвинуваченим) нових злочинів, необхідність нейтралізувати намагання підозрюваного (обвинуваченого) створити перешкоди з виконання прийнятих процесуальних рішень, а також виховний вплив на неповнолітнього.

Водночас державна політика у сфері кримінальної юстиції має забезпечувати належний баланс між свободою особи та інтересами правосуддя. Утримання під вартою неповнолітніх осіб, що переслідуються у кримінальному процесуальному порядку, має здійснюватись виключно за наявності правових і фактичних підстав, що дозволяють підтвердити суспільну обґрунтованість таких дій. Забезпечити ефективність системи гарантій прав дитини у кримінальному судочинстві та запобігти злочинності неповнолітніх можна лише за умови злагодженої взаємодії судової системи з усіма органами державної влади, на які покладено це важливе завдання, та розробки спільного алгоритму дій.

Ми хочемо зауважити, що кожен із запобіжних заходів, які передбачені кримінальним процесуальним законом, певним чином корегує поведінку неповнолітнього підозрюваного. Лише правильне їх застосування впливає на волю, свідомість та емоції неповнолітнього, допомагає йому критично оцінювати свої дії, у зв'язку з якими відносно нього було обрано той чи інший запобіжний захід,

викликає у нього неприємні відчуття та переживання і тим самим стимулює необхідність у зміні своєї неправомірної поведінки. Ми не схилиємося до думки, що до більшої частини неповнолітніх правопорушників потрібно застосовувати тримання під вартою. Проте не можна обмежуватися лише поняттями вчинення ними тяжких та особливо тяжких злочинів, адже існує безліч випадків, за наявності яких цей запобіжний захід буде найкраще виконувати покладені на нього обов'язки.

Список використаної літератури

1. Кримінальний процес України : [навч. посібник] / В.В. Назаров. – К. : ФОП О.С. Ліпкан, 2013. – 448 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / [Є.М. Блажівський, Ю.М. Грошевий, Ю.М. Дьомін та ін.]; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова – Т. 2. – Х. : Право, 2012. – 664 с.
3. Бопхоев Х.В. Принудительные меры в отношении несовершеннолетних подозреваемых, обвиняемых в совершении преступлений : проблемы совершенствования законодательного урегулирования и практики правоприменения : автореф. дис. канд. юрид. наук. – Н. Новгород, 2006.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України : [станом на 05.01.2006 р.]. – К. : Велес. – 2006. – 176 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / [О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.]; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Т. 1. – Х. : Право. – 2012. – 768 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
7. Попов А.М., Громов Н.А., Черкасов А.Д. Совершенствование и правовая природа ареста как мера уголовно-процессуального принуждения // Российский следователь. – 2001. – № 5. – С. 15.
8. Кримінальний кодекс України (зі змінами та доповненнями станом на 1 вересня 2013 року). – Х. : Одиссей, 2013. – 232 с.
9. Вирок Луцького міськрайонного суду у Справі № 161/15927/13-к Провадження № 1-кп/161/575/13 від 11.12.2013 р.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 1 вересня 2013 року : (офіц. текст). – К. : Паливода А.В., 2013. – 328 с.
11. Мироненко О. Вплив спеціальних умов застосування та обставин, які при цьому враховуються на обрання запобіжного заходу / О. Мироненко // Публічне право. – № 2(14). – 2014. – с. 89–97.
12. Савенко М. Деякі питання застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту в стадії досудового слідства / М. Савенко // Юрид. вісн. України. – 2004. – № 24. – С. 29–32.
13. Тищенко О.І. Процесуальне положення учасників судового розгляду при обранні запобіжного заходу у виді тримання під вартою / О.І. Тищенко // Проблеми законності. – Х. : Нац. юрид. акад. України. – 2006. – Вип. 82. – 221 с.
14. Ларин А.М. Работа следователя с доказательствами / А.М. Ларин. – М. : Юрид. лит., 1966. – 156 с.